

Marie Emilie Bråten Bonsaksen

Operasjon Asfalt

En innholdsanalyse av fem nord-norske aviser
høsten 1951

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Maria Fritsche

Mai 2019

Marie Emilie Bråten Bonsaksen

Operasjon Asfalt

En innholdsanalyse av fem nord-norske aviser
høsten 1951

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Maria Fritsche
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Innholdsfortegnelse

Del 1: Innledning.....	2
1.1 Problemstilling	2
1.2 Kilder og metode	3
1.3 Tidligere litteratur.....	4
1.4 Oppgavens struktur.....	6
Del 2: Bakgrunn	6
2.1 Hva er Operasjon Asphalt?	6
2.2 Bakgrunnen for Operasjonen	7
2.3 Hvordan reagerte «folket» på Operasjonen?	9
Del 3: Analysen av avisinnleggene	10
3.1 Rana Blad	10
3.2 Helgeland Arbeiderblad	15
3.3 Nordlands Framtid.....	17
3.4 Ofoten Folkeblad.....	23
3.5 Lofotposten.....	25
Del 4: Konklusjon/avslutning.....	30
Litteraturliste	32

Del 1: Innledning

Operasjon Asfalt har siden 2000-tallet fått økt akademisk oppmerksomhet. Gjennom de siste årene har det blitt publisert flere verk om Operasjonen og skjebnen til tvangsfangene under andre verdenskrig. Min interesse for temaet har ikke opprinnelse fra akademia, men ble vekket da jeg gikk på videregående. Skolens bibliotekar tok klassen med på en historisk byvandring inn på den lokale kirkegården og fortalte om aksjonen som stoppet oppgravningen av gravene. Etter denne vandringen ble min fascinasjon for nord-norsk historie økt og da særlig lokalhistorie som vi på skolen ellers ikke lærte så mye om. Når jeg nå skulle velge tema for min bacheloroppgave falt valget naturlig på Operasjon Asfalt.

Operasjon Asfalt omfatter flyttingen av de russiske krigsgraver i Norge over en toårig plan, hvor det i 1951 var gravene i Nord-Norge som skulle flyttes. Den ble gjennomført i to etapper som fikk navnene: Asfalt I og Asfalt II. Asfalt I omfattet registrerte gravlagte sovjetiske statsborgere i Nord-Norge og Trøndelag. Ifølge Halvor Fjermeros omfattet første etappe av arbeidet 8651 graver.¹ Asfalt II gjaldt resten av det sørlige Norge, og omfattet 2053 graver. Den siste delen var beregnet å gjennomføres sommerhalvåret 1952.² Det betyr at andre etappe ikke er relevant for denne oppgaven.

1.1 Problemstilling

Med utgangspunkt i fem aviser fra Nordland ønsker jeg å undersøke hvordan Operasjon Asfalt blir fremstilt. I oppgaven ønsker jeg å se hvilke likheter og ulikheter det finnes mellom avisenes partipolitiske tilhørighet og om det er tydelige regionale forskjeller. Her er det også interessant å se hvilke «sannheter» som produseres om saken. Hypotesen er at fremstillingen av Operasjon Asfalt vil variere mellom avisene og at den også vil variere på bakgrunn av avisens politiske tilhørighet.

Hovedproblemstillingen min er:

«Hvordan fremstiller aviser i Nordland Operasjon Asfalt høsten 1951?»

Med underspørsmålene:

¹ Fjermeros, H. (2013). *Med lik i lasten. Operasjon Asfalt – de sovjetiske massegravenes skjebne i Norge*. Norge: Scandinavian Academic Press: 83

² Ibid: 83

- «Kan man se en sammenheng mellom fremstilling og avisenes politiske tilknytning?»
- «Finnes det regionale forskjeller?»
- «Hvilke «sannheter» produserer avisene om saken?»

1.2 Kilder og metode

I denne oppgaven blir aviser brukt som primærkilde. Aviser er en kollektiv arena som når ut til store deler av befolkningen, representerer ulike kanaler i samtiden og viser hva man var opptatt av på et gitt tidspunkt.³ H. P. Clausen understreker at avisene har som hensikt å påvirke leserne, og at historikeren ikke alltid er i stand til å avgjøre når pressen reflekterer en mening og når den er opphavet til den.⁴ Fram til 80-tallet var også mange aviser partiaviser og kunne derfor bli påvirket av redaksjonens politiske agenda.⁵ Når avisene skal vurderes er det derfor viktig å tenke hvordan saken blir vinklet, hva inkluderes og hva blir utelatt, og hvordan det blir presentert. Derfor er det viktig å skille mellom hvilken type artikkel det er. Er artikkelen bare en gjengivelse/sitat fra andre kilder eller er det egenprodusert innhold? I mange av avisene jeg har undersøkt er det vanskelig å skille mellom sjanger, og det er sjeldent tydelig hvem som er forfatteren. Ofte kan det derfor være vanskelig å skille mellom hva som er leder, artikler eller kronikker, og om artikler som refererer til nyhetstelegrammer og andre aviser siterer eller gjengir innholdet.

Jeg har valgt ut fem aviser som utvalg for min undersøkelse. Avisene som er valgt holder til i forskjellige deler av Nordland (Helgeland, Salten, Ofoten og Lofoten), og er tilgjengelige gjennom Nasjonalbiblioteket. Her må det også nevnes at Lofotposten fungerte som en avis for store deler av Nordland og Nord-Norge på dette tidspunktet fordi det var en region som fortsatt var viktig for mange nordlendinger.⁶ For å gjøre gjennomlesingen av avisene enklest mulig er de også valgt på bakgrunn av hva som er tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets database, men siden oppgaven ønsker å undersøke forskjeller mellom partiaviser har jeg prøvd å gjøre utvalget så variert som mulig med de avisene som er tilgjengelige. Poenget er ikke å skape en representativ profil, men å undersøke om holdningene til saken er forskjellige og om man kan se en likhet etter hvilken partipolitisk

³ Rønnebu, G. L. (2014). En ualminnelig vemmelig sak. (Mastergradsavhandling), Universitet i Nordland: 9

⁴ Clausen, H.P. (1962). Aviser som historisk kilde (Vol. 4, Publikasjoner / Institut for presseforskning og samtidshistorie). Århus: Institut for presseforskning og samtidshistorie: 5

⁵ Rønnebu (2014): 9

⁶ Flo, I. (red.) (2010) Norske aviser fra A til Å. Norsk presses historie 1660-2010, bind 4. Oslo: Universitetsforlaget: 213

tilhørighet avisen har. Resultatet av dette blir en undersøkelse av avisene Rana Blad, Helgeland Arbeiderblad, Nordlands Framtid, Ofoten Folkeblad og Lofotposten, hvor de tre første har en tilknytning til Arbeiderpartiet. Ofoten Folkeblad har tilknytning til Venstre og Lofotposten karakteriserer seg som en partipolitisk uavhengig avis som fremmer nord-norske interesser, men har tendenser til en mer borgerlig retning i politiske spørsmål.⁷ Både Rana Blad og Nordlands Framtid er i tidligere verk blitt undersøkt, men ettersom jeg skal foreta en innholdsanalyse velger jeg selv å undersøke avisene. Dette er basert på bakgrunn av at jeg vil gjøre undersøkelsen så systematisk som mulig og det innebærer at materialet samles inn likt og behandles på samme måte.

Innholdsanalyse er et felles navn på forskningsmetoder som kartlegger innholdet i tekster. I denne oppgaven handler det om innholdet i avisartikler. Det er vanlig å skille mellom kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse. Jeg benytter både kvalitativ og kvantitativ metode fordi det telles og leses om hverandre. I undersøkelsen av avisene har alle utgaver fra 1. august 1951 til 30. november 1951 blitt gjennomført. I tidsperioden er det i de fem avisene til sammen snakk om 75 forskjellige artikler. I analysen skal jeg fokusere på artikler som skiller seg ut enten med ordbruk eller valg av fokus på saken. Det skal fokuseres på artikler som ikke bare gjenforteller telegrammer eller notiser fra stortinget.

I del 2 av oppgaven, bakgrunnen for Operasjonen, støtter jeg meg hovedsakelig på fem verk. Dette er verk som gir en god oversikt over forløpet til Operasjonen og hvordan den ble gjennomført.

1.3 Tidligere litteratur

Den akademiske interessen for krigsfanger i Norge og deres skjebne slo gjennom med Birgit Kochs hovedoppgave: *De sovjetiske, polske og jugoslaviske krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941-1945*. fra 1998. Etter dette er krigsfangene og Operasjon Asfalt et tema som får økt oppmerksomhet i både akademia, dokumentarbøker og en rekke lokale årbøker. Av den tidligere litteraturen er det spesielt to verk som gir en grundig oversikt over forløpet til Operasjonen. «*Med lik i lasten. Operasjon Asfalt – de sovjetiske massegravenes skjebne i Norge*» av Halvor Fjermeros (2013) er den første samlede fremstillingen av Operasjonen og gir godt innblikk i den store rammen rundt. Han belyser også de lokale variasjonene gjennom

⁷ Ibid: 269, 169, 241, 258, 213

intervjuer med de som observerte oppgravingen i 1951 og de som deltok i protestaksjoner, de som ble hyret inn for å grave opp likrestene og sjøfolk som var mannskap om bord på skipene som fraktet levningene. Marianne Neerland Soleims verk «*Operasjon asfalt; Kald krig om krigsgraver*» (2016) gir en god oversikt over det politiske farvannet som påvirket valget av flyttingen. Tyngdepunktet ligger på de sovjetiske ofrene, men hun skriver også om jugoslaviske og polske krigsgraver og minnekulturen knyttet til dem. Steinar Aas' kapittel «*cold war era silence: The movement of the graves of soviet prisoners of war in northern Norway*» i *Beyond memory: silence and the aesthetics of remembrance* gir en god fremstilling av hvordan Norge har håndtert minnet over de sovjetiske soldatene under og etter den kalde krigen. Han gir en god redegjørelse for hvorfor sovjetiske krigsfanger ble brukt som arbeidskraft i Norge og beskriver forholdet mellom nordmenn og sovjetiske krigsfanger under og etter krigen. Slik forklarer han hvordan det ble naturlig å lage minnesmerker og markeringer for de døde. Videre spesifiserer han hvordan forholdet til Norge og USA utvikler seg og Norges økte frykt for spionasje. Aas tar også for seg lokale reaksjoner der fokuset hovedsakelig ligger på Salten-området.

Thor Helge Eidsaunes artikkel fra 1999 «*Kirkegårdskrigen 1951*» er en omfattende artikkel om aksjonen mot Operasjon Asfalt på Mo. Han har fokus på det politiske farvannet som fører opp til situasjonen og beskriver hvordan de lokale aviser og folk reagerte på flyttingen. Hovedformålet med artikkelen er en oversiktlig redegjørelse for kirkegårdskrigen og hendelsene som bygger opp mot den. Dette gjør Eidsaune hovedsakelig med hjelp av kildemateriale fra krigsgravtjenestens arkiv, lokale aviser i Rana og litteratur om krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, den kalde krigen og lokal kommunisthistorie. Eidsaunes artikkel fokuserer på utviklingen av saken i Rana-området. Her er det også verdt å nevne Magne Lindholms radiodokumentar (1996). I dokumentaren fokuseres det også på kirkegårdskrigen. Her overlapper noe av innholdet, men dokumentaren skildrer de politiske hendelsene samtidig som man gjennom intervju av lokalkjente får høre hvordan de oppfattet situasjonen. Gaute Rønnebus masteroppgave om opinionens reaksjon på Operasjon Asfalt fokuseres også på reaksjonen til flyttingen, og er her veldig relevant. Hans hovedfokus ligger på Salten-området, men sammenligner reaksjonen der med Rana og Ofoten. Han har i sin oppgave også undersøkt to Bodø-aviser som en del av opinionens reaksjon. Min oppgave tar for seg noen av de samme avisene som Rønnebu har undersøkt, men mitt fokus skal ikke ligge på reaksjonene. Her ønsker jeg å bidra med en undersøkelse av aviser spredt omkring i fylket,

med forskjellige størrelser og rekkevidde i håp om å finne forskjeller i hvordan saken blir fremstilt.

1.4 Oppgavens struktur

Denne oppgaven er delt inn i fire deler. Problemstilling, kilder, metode og tidligere litteratur er første del av teksten. Som en intro til selve analysen må bakgrunnen for Operasjon Asfalt redegjøres for, dette er del to. I del tre skal selve analysen utføres og del fire er en sammenfatning av funnene i analysen og en konklusjon av oppgaven.

Del 2: Bakgrunn

2.1 Hva er Operasjon Asfalt?

Sommeren 1951 blir det bestemt av regjeringa at alle levninger fra sovjetiske krigsfanger begravd i Nord-Norge skal flyttes til en felles krigskirkegård.⁸ Flyttingen gjelder sovjetiske soldater som ble ført til Norge som krigsfanger i perioden 1941-45, soldater som mistet livet i kamp mot tyske styrker i Norge er ikke inkluderte i flyttingen.⁹ Når arbeidet ble satt i gang var det ennå ikke klart hvor denne krigskirkegården skulle være. Det var ønskelig å finne en tomt i Vefsn på Helgeland, og helst langs kysten. Begrunnelsen var at det fantes statlig eiendom i form av kirkegårdsgrunn i området.¹⁰ At krigskirkegården helst skulle ligge langs kysten henger trolig sammen med at arbeidet med flyttingen av levningene skulle gjøres via sjøveien. Det endelige valget endte på Tjøtta hvor det allerede fantes en krigsgrav etter forliset av DS Riegel.

Bestemmelsen om å flytte gravene kan ses på som en måte å møte Genèvekonvensjonene av 1949 sitt krav til behandling av krigsfanger. Gravene var mange og spredt gjennom hele Nord-Norge, ofte langt unna bebodde områder, og derfor var vedlikehold av gravene ikke alltid like enkelt. Å flytte gravene var derfor mye begrunnet i en effektivisering og bedre evne til å vedlikeholde krigsgravene, men beslutningen var også basert på Norges posisjon i samtidens politiske farvann. Ettersom krigsgravene ofte lå i

⁸ Soleim, M. N. (2016). Operasjon asfalt. Kald krig om krigsgraver. Orkana akademisk: 8

⁹ Ibid: 8

¹⁰ Fjermeros (2013): 81

nærheten av militære anlegg fryktet den norske regjering spionasje fra Sovjet.¹¹ Etter hvert som Norges forhold til USA utviklet seg økte også frykten for spionasje, noe som gjorde at planen om å flytte gravene ble iverksatt sommeren 1951.

Arbeidet begynte med en kartlegging av graver i de nordligste fylkene.¹² Det besto av en flytting av flere tusen levninger. På grunn av arbeidets omfang ble det bestemt at levningene skulle fraktes i asfaltkledde papirsekker. Kister ble utelukket fordi det ville gjøre arbeidet vanskeligere å gjennomføre.¹³ Myndighetene var bekymret for hvilken reaksjon nordlendingene skulle få til operasjonen og ønsket derfor å holde den skjult så lenge som mulig. Utfordringen ble at det skulle skaffe folk og transport i det radikale Nord-Norge uten at kommunistene skulle skjønne hva som foregikk.¹⁴ Her menes radikal med NKP (Norges Kommunistiske Parti) sterke posisjon i etterkrigstida, og at det i Nord-Norge fortsatt fantes en positiv holdning til sovjetrusserne som hadde lidd under fangenskap.¹⁵

I politikken ble misnøyen rundt flyttingen først og fremst uttrykt av enkelte borgerlige politikere og representanter for NKP, og venstre siden av Arbeiderpartiet. Dette lå det flere grunner til. Som høyrepolitiker C. J. Hambro sa var saken «en ualminnelig vemmelig sak», dette var i seg selv grunn til ikke å ville gjennomføre flyttingen. For det andre ønsket man ikke å provosere Sovjetunionen unødvendig.¹⁶ Krigsgravsaken gir et godt bilde over spenningen mellom det politiske forholdet til Norge og Sovjetunionen.

2.2 Bakgrunnen for Operasjonen

Som okkupert av Tyskland under krigen var det viktig med en utbygging av infrastrukturen i Nord-Norge.¹⁷ Mangel på veier og jernbane gjorde det vanskelig å ferdes i de tre nordligste fylkene. Den lange kystlinjen manglet også nødvendig forsvar mot eventuelle angrep fra de Allierte. Tyskerne så det derfor nødvendig å utruste Nord-Norge med veier, jernbane, festninger, brygger og flyplasser. For å utføre dette arbeidet trengtes det arbeidskraft.

¹¹ Aas, S. (2016) cold war era silence: The movement of the graves of soviet prisoners of war in northern Norway. I Dessingue, A. & Winter, J. (red), *Beyond memory: silence and the aesthetics of remembrance* (sidespen: 111-124) England: Routledge: 116

¹² Soleim (2016): 14

¹³ Lindholm, M. (1996) Kirkegårdskrigen (radiodokumentar). Tilsendt på mail av Magne Lindholm.

¹⁴ Ibid

¹⁵ Aas (2016): 111

¹⁶ Eriksen, K. E. og Pharo, H. Ø. (1997). *Kald krig og internasjonalisering*. Norsk utenrikspolitikk historie, bind 5. Oslo: Universitetsforlaget: 64

¹⁷ Aas (2016): 111

Arbeidskraften fant de i form av krigsfanger fra Sovjet og andre tyskokkuperte land, og sivile tvangsarbeidere fra tyskokkuperte områder i Sovjet. Totalt var det rundt 500 krigsleirer i Norge under okkupasjonstiden, hvor de fleste befant seg i Nord-Norge. Leirene var, som andre Nazi-tvangsarbeidsleirer i Europa, preget av få rasjoner, dårlige boforhold kombinert med vanskelig klima og hyppig bruk av psykisk og fysisk avstraffelse.¹⁸ Fangene hadde fysisk krevende arbeidsoppgaver og ble drevet til ekstrem utmattelse. Mange døde av sykdom, hardt arbeid eller en kombinasjon av begge. Etter hvert som fangene døde ble de begravd ved fangeleirene, men fordi mange av disse leirene hadde i oppgave å utbygge jernbanen eller veier fantes det også graver i den nordlandske utmarka. Det ble en omfattende oppgave etter krigen og kartlegge hvor alle gravene befant seg. Mange graver ble samlet til større gravplasser, andre ble begravd i vigslet jord dersom det var mulig. Det var normalt å sette opp monumenter og minnesmerker på gravene med både norsk og russisk tekst.¹⁹

Beslutningen om å grave opp og flytte de døde ble hovedsakelig basert på forholdet mellom Norge og Sovjet i etterkrigstida. Sovjet hadde alltid vist interesse for gravene, men etter 1948 vokser denne interessen betraktelig.²⁰ Interessen hadde alltid vært politisk fra sovjetisk side, der en av årsakene var å opprettholde det sterke minnet om sovjetiske krigsfanger blant de norske småsamfunn. Men det handlet også om å legitimere de sovjetiske representantenes begrunnelse for å reise til Norge.²¹ Sovjetiske myndigheter ville derfor ha gravene spredt så bredt som mulig rundt om i landet.

I 1948 kom to sovjetiske offiserer på uanmeldt besøk for å inspisere sovjetiske krigsgraver. Turen inkluderte en militærflyplass og andre militære fasiliteter. På grunn av arbeidet fangene ble satt til under krigen lå det mange graver ved militære anlegg og den norske regjering fryktet for spionasje som følge av disse besøkene. Etter hendelsen ble det anbefalt av fagmilitære at gravene burde flyttes og samles på en sentral og nøytral lokasjon. Allerede i 1948 begynner samtalen mellom Norge og Sovjet om samlingen av gravene, men det er ikke før 26. juni 1951 at den norske regjeringen vedtar toårsplanen for flyttingen av krigsgravene.²² Den norske paranoia økte i takt ettersom forholdet mellom Norge og USA ble tettere. Sovjets interesse økte også i takt med det nære forholdet.

¹⁸ Ibid: 112

¹⁹ Ibid: 113

²⁰ Fjermeros (2013): 89

²¹ Aas (2016): 116

²² Soleim (2016): 86

I 1951 befinner verden seg i en ny krig. Denne gangen er det en kald krig mellom USA og Sovjetunionen. Norge, med Sovjet som nabo i Nord og NATO-medlem med et stadig nærmere forhold til USA, befinner seg midt mellom partene. Sovjet var ikke lenger Norges allierte kamerat slik de hadde vært under krigen. Nå ble de fienden, en fiende Norge fryktet spionerte på militære anlegg. En militær infrastruktur som ble rustet opp ved hjelp av midler fra USA.²³ For norske myndigheter ble det nå nødvendig med en endring når det gjaldt krigsgravene. I første omgang betydde det at den norske regjeringen ville ha slutt på uanmeldte besøk av sovjetiske representanter. At det er behov for en endring blir enda tydeligere våren 1951 når Sovjet viser mistillit til vedlikeholdet gjort av norske myndigheter. Det blir uttrykt et ønske om at de skulle kontrollere situasjonen, og Sovjet ønsket å inspisere gravene sommeren 1951. I dialogen mellom Norge og Sovjet våren 1951 blir Sovjet informert om planen om å samle døde og begrave de i færre graver.²⁴ Sovjet viser misnøye til dette og ønsker i stedet selv å stå for vedlikeholdet, men fra norsk side blir det konkludert med at flyttingen måtte skje uansett kostand. For Norge betydde en fortsettelse av de eksisterende forholdene at Sovjet kunne besøke falne soldater og samtidig benytte seg av et bredt forgrenet spionasjenettverk finansiert av Norge.²⁵ Med spionasjenettverk henvises det her til de militære anleggene som lå nært mange av gravene. Tross Sovjets motstand ble gravene flyttet til Tjøtta, bortsett fra de som lå på Mo kirkegård.²⁶

2.3 Hvordan reagerte «folket» på Operasjonen?

Som nevnt tidligere ønsket myndighetene å holde operasjonen skjult i frykt for reaksjoner fra befolkningen i nord. Ifølge Steinar Aas var reaksjonene til operasjonen basert på særlig to faktorer. De områdene hvor reaksjonene var kraftigst sto gjerne NKP sterkt, men det handlet også om hvordan operasjonen ble utført og hvor nært likene var gravlagt bebodde områder. Noen steder var reaksjonene så kraftige at arbeidet måtte gjøres på natten for å få jobbe i fred. Dette var en løsning som gjorde at de som allerede var skeptisk til oppgravningen ble enda mer skeptisk. Tanken var at dersom det var ærlig arbeid så burde det kunne utføres i dagslys.

²³ Aas (2016): 116

²⁴ Ibid: 116

²⁵ Eidsaune, T. H. (1999) Kirkegårdskrigen 1951. I Rana historielag (red), Årbok for Rana. (sidespenn: 5-32) Mo i Rana: 5

²⁶ Aas (2016): 119

Oppgravingen ble kjent gjennom politiske debatter og media, og man fikk inntrykk av at arbeidet var planlagt i hastverk.²⁷

Ifølge Marianne N. Soleim reagerte befolkningen i Nord-Norge med forskrekkelse og sinne under gjennomføringen av oppgravingen.²⁸ Makabre detaljer om ofrene ble publisert i aviser og folk demonstrerte flere steder i protest mot flyttingen.²⁹ De norske myndighetene hadde fryktet reaksjoner fra innbyggerne, men de hadde trolig ikke regnet med det store engasjementet blant befolkningen. De fleste «høylytte» reaksjoner gjaldt flyttingen av soldater gravlagt i vigslet jord. De lokale hadde problemer med å forstå hvorfor det var nødvendig å flytte gravene helt til Tjøtta når de allerede var gravlagt i vigslet jord på en kirkegård.³⁰ Ifølge Soleim var de negative reaksjonene som regel knyttet til ødeleggelsen av monumentene satt opp for de sovjetiske ofrene.³¹ En av stedene man reagerte på dette var på Mo. Som det kommer fram i avisartiklene ble oppgravingen av de sovjetrussiske krigsfangene på Mo kirkegård møtt med hard protest. Flyttingen ville ikke befolkningen ha noe av og engasjerte seg i protest for å stoppe oppgravingen.³² I Mo i Rana var reaksjonen knyttet til gravene sterkere enn i Ofoten og Salten. Gaute Rønnebu skriver at folk andre steder i større grad godtok myndighetenes begrunnelse for oppgravingen.³³ I Rana-omtådet sto NKP sterkt, men innbyggerne hadde også under krigen fått et nært forhold til krigsfangene.

Del 3: Analysen av avisinnleggene

3.1 Rana Blad

Rana Blad har gjennom hele sin historie vært tilknyttet arbeiderbevegelsen. Fra 1947 ble Rana Blad trykket tre ganger i uken, hver utgave på fire sider.³⁴ I perioden jeg har undersøkt ble Operasjon Asfalt nevnt i 19 forskjellige artikler. Av disse 19 artiklene var 79% egenprodusert innhold og de resterende 21% består av innhold fra nyhetstelegrammer eller henvisning til andre aviser. En forklaring på den høye andelen av egenprodusert innhold er den lokale

²⁷ Ibid: 118

²⁸ Soleim (2016): 9

²⁹ Ibid: 9

³⁰ Eidsaune (1999): 10

³¹ Soleim (2016): 123

³² Soleim (2016): 136; Rønnebu (2014): 99; Fjermeros (2013): 145-147.

³³ Rønnebu (2014): 99

³⁴ Flo (2010): 269

diskusjonen rundt flyttingen. Det at de lokale kommunistene var imot flyttingen av gravene og oppmuntret til aksjon gjorde også at saken fikk mye oppmerksomhet i avisen. Dette kan vi se på av hvilke temaer som blir tatt opp i forhold til flyttingen. Av 19 saker er 58% vinklet mot aksjonen og kommunistenes motstand i stedet for flyttingen av gravene. De resterende 42% består hovedsakelig av noteutvekslingen mellom Norge og Sovjetunionen, kommunens forsøk på å stoppe oppgravingen og oppdateringer om oppgravingen ellers i distriktet. Som kontrast kan det pekes på at Helgeland Arbeiderblad i samme periode bare har 8 artikler om saken.

Den første gangen Rana Blad skriver om oppgravingen er 12. september. Artikkelen tituleres med henvisning til de om lag 90 russiske gravene på Mo kirkegård, og er en informativ og nøytral formidling av planene om flyttingen. Informasjonen som brukes i artikkelen kommer fra en samtale med kapteinen som leder arbeidet. Notisen har en sentral plassering midt i avisen, øverst på side to av fire. Av de to avisene på Helgeland er det Rana Blad som er først ute om saken. Dette kan ha en sammenheng med at Rana Blad også fungerte som lokalavis for Nord-Rana, hvor det lå flere store gravplasser.

I avisens andre artikkel om saken, 21. september 1951, kan leserne lese overskriften «Gravskjenderi ved flytting av russergravene?» midt i avisen på side to. Her referer artikkelen til spørsmål fra lokale politikere om arbeidet som er utført i Troms og Finnmark ble utført på en ordentlig måte. Etter opplysninger den lokale politikeren satt med var arbeidet utført i former som var «mildest talt opprørende». Her blir ordet gravskjenderi for første gang brukt i sammenheng med arbeidet. Det var riktig nok en av de lokale politikerne som brukte ordet først, men det er interessant at avisa bestemte seg for å bruke et så sterkt negativt ladet ord i overskriften. Nå er den ikke plassert på første side, men det er en tittel som trekker leserens oppmerksomhet til saken. Dette var sannsynlig den tiltenkte funksjonen til ordet. I artikkelen kommer det også fram at det finnes en komite for monumentet over de falne russerne på kirkegården i Mo, og at de skal ha møte for å ta stilling til saken. Så langt kan vi se at avisen holder seg relativt nøytral i spørsmål om saken. Artikkelen er informative, og hvis man ser bort fra overskriften i artikkel nummer to så inneholder de ikke noen sterke holdninger verken for eller mot.

Den 1. oktober kommer første artikkel med gjengitt innhold. Artikkelen refererer til Helgeland Arbeiderblad som kan melde om at arbeidet er startet på Helgeland. I artikkelen som det refereres til brukes det ord som uansvarlighet og skjødesløshet. Det kommer tydelig fram at lokalavisen ikke er fornøyd med hvordan arbeidet er blitt utført. Ettersom Rana Blad

også velger å bruke samme ord som Helgeland Arbeiderblad tyder dette på en viss enighet. Så selv om avisen ikke bruker disse ordene i sine egenproduserte artikler så er det en indirekte enighet ved gjentakelsen av det Helgeland Arbeiderblad skriver. Senere samme uke, 5. oktober, refererer Rana Blad til et møte hvor Mo kommune uttrykker et ønske om å stå for vedlikehold av «de falnes graver» på Mo kirkegård. Artikkelen beretter om at kommunen har sendt telegram til forsvarsdepartementet hvor kommunen ytret sine ønsker om å la gravene ligge i innvidd jord som vedlikeholdes av kommunen, de ser derfor ingen grunn til at gravene skal flyttes. Her kan man merke at det eksplisitt handler om gravene på Mo kirkegård selv om det finnes flere krigskirkegårder i distriktet. Gjennom kommunens ønske om å selv vedlikeholde gravene på Mo kirkegård, og måten artikkelen ordlegges, kan det trekkes paralleller til holdningen folk flest hadde til flyttingen. Man så det som unødvendig å flytte de graver som lå i vigslet jord.

Det jeg finner interessant med Rana Blad er hvor liten plass notene mellom Norge og Sovjetsamveldet får i avisen. Av 19 artikler er det bare to som tar for seg notene mellom de norske myndigheter og naboen i øst. Dette kan forklares av hvordan den lokale situasjonen utvikler seg. Til sammenligning med Helgeland Arbeiderblad, en avis på omtrent samme størrelse, omhandler halvparten av alle artiklene den pågående samtalen mellom landene. Det er først 2. november det publiseres en artikkel om samtalen, da har avisen allerede skrevet om saken i 2 måneder. Artikkelen får stor plass i avisen, og for første gang kan vi se at den får en forsideplass med fortsettelse av artikkelen på side 4. I artikkelen siterer avisen hele noten. Sovjetunionen omtaler flyttingen som masseødeleggelse og skjending av lik. I artikkelen er det stort fokus på Sovjets motstand til flyttingen, og de sovjetiske soldatene som Norges allierte mot «Hitlerokkupantene» og «de fascistiske okkupanter i Norge» vektlegges. I samme utgave publiserer også avisen en oppdatering på arbeidet, og gjennom avisen Verdens Gang kan Rana Blad bekrefte at de fleste krigsgraver i Nord-Norge nå er blitt flyttet. De som gjenstår finnes i området rundt Mo i Rana, der blant annet gravene på Mo kirkegård ennå ikke er flyttet. Den 7. november kan avisen melde at flyttingen av graver i Korgen nå er gjennomført. Avisen hevder at den foregikk på en verdig måte like ved middagstid.

9. november publiserer avisen på side to en artikkel hvor den norske regjering beklager hvordan saken har blitt behandlet fra deres side, men at flyttingen nå er avsluttet og at det er ønskelig at den nye felleskirkegården får en utforming og utsmykking som både sovjetiske og norske myndigheter er fornøyde med. Norge foreslår en blandet kommisjon og

håper at alle uoverensstemmelser rundt saken blir løst. Sovjets motstand mot oppgravingen var altså til ingen nytte. Med dette slutter Rana Blad artiklene rundt selve flyttingen.

De resterende 11 artiklene handler utelukkende om kommunistenes aksjon mot flyttingen. 2. november kommenterer Rana Blad om uvissheten rundt flyttingen av gravene på Mo kirkegård. Arbeidet skulle egentlig gjøres morgenen 2. november, men ble utsatt. Her tar de også opp aksjonen mot flyttingen. Rana Blad er tydelig negativ til aksjonen planlagt av kommunistene. I samme kommentar påstår avisen, på bakgrunn av Mo formannskaps protest mot oppgravingen, at flesteparten av byens folk er imot flyttingen. Avisen virker altså negativ til oppgravingen, men samtidig oppfordrer de lesere til å unngå aksjonen som avisen frykter kan «skape større sorg om de falnes minne» enn nødvendig. Oppropet vil altså, ifølge avisen, ikke tjene til å verne om de falnes minne. Avisen presiserer at «det er et uvikelig krav at noe som kan tydes som gravskjending som ikke må finne sted». Det er altså et krav om at oppgravingen skal foregå på en verdig måte. Dette kan også tyde på en reaksjon på hvordan arbeidet har blitt utført andre steder, da spesielt med tanke på hvordan det ble utført i Mosjøen. I denne artikkelen kommer det tydelig fram at avisen ikke støtter aksjonen planlagt av kommunistene, men de poengterer samtidig at det ikke bare er kommunistene som har vist arbeidet motstand.

I de tre neste utgavene, henholdsvis 5., 7. og 9. november, er alle artiklene bortsett fra to artikler kritiske kommentarer til hvordan kommunist-aksjonen utvikler seg. Det vil si at 10 artikler fordelt på tre utgaver har fokus på kommunistaksjonen. Her kommer avisens tydelige negative holdning til aksjonen fram. I artiklene uttrykker avisen hvordan de mener kommunistene gjør flyttingen til en politisk sak. 5. november i utgavens leder, på side to, rapporterer avisen at det har kommet uttalelser fra enkeltpersoner om at flyttingen kan bli stoppet med vold dersom det blir nødvendig. Avisen ber alle se alvoret i uttalelsen og tenke over saken, slik at ingenting overilt skjer. I artikkelen presiseres det at alle står fritt til å ha egne meninger om flyttingen av gravene, og å gi uttrykk for meningene, men lederen gjør det også klart at i dette spørsmålet er det regjeringen som bestemmer hva som skal skje. De har all tiltro til at regjeringen har tatt formannskapets protest i betraktning før den endelige avgjørelsen ble tatt. I lederen kommer det altså fram at avisen stiller seg bak regjeringens avgjørelse. I samme utgave blir muligheten for vold igjen tatt opp. Denne er på samme side som forrige artikkel, men denne artikkelen er mye lengre. Aksjonen har nå fått en alvorligere utvikling enn først antatt. Avisen siterer en kommunist påstand om bruk av våpen fra deltakernes side: «Det finnes 270 kragere i Mo og Nord-Rana og 230 kan komme fra

Sulitjelma». Krager er kallenavnet for en type rifle, som har sitt kallenavn fra et armegevær av typen Krag-Jørgensen.³⁵ Avisen setter også en stopper for bruken av ordet gravskjending i sammenheng med oppgravingen og forsikrer om at «alle foranstaltninger for at ikke noe som kunne tydes som gravskjending kunne finne sted var tatt». Etter informasjon fra myndighetene om hvordan den nye felleskirkegården skal bli har avisen altså tatt avstand fra ordet og sier: «Når en vet at hensikten er å samle alle gravene på en felles kirkegård, som skal gjøres så vakker og verdig som mulig, vil de aller fleste være uenig i den påstanden». Her refereres det til kommunistenes påstand om at flyttingen i seg selv er en gravskjending.

Figur 3.1				
<i>Rana Blad</i>	Leder	Kommentar	Artikkel/referat	Notis
September			2	
Oktober			2	
November	1	5	7	2

Som en oppsummering av Rana Blads omtale av saken kan vi si at de har en til dels negativ holdning til utførelsen av arbeidet, men prøver å holde seg nøytral når de omtaler den. Når saken tas opp får den som regel en plass midt i avisen, på side to. Avisen har en tydelig negativ holdning til kommunistenes aksjon mot flyttingen og bruker mye plass på å ytre denne holdningen. Avisen beskriver et bilde av den lokale aksjonen som en utelukkende kommunist sak når det i realiteten for mange ikke var politisk begrunnet. I Fjermeros «Med lik i lasten» intervjues flere av de som deltok i aksjonen og der kommer det tydelig fram det at for mange handlet om medfølelse for krigsfangene i stedet for et politisk ståsted.³⁶ Jeg hadde forventet et større fokus på den pågående samtalen mellom Sovjet og Norge enn det avisen ga den. Ettersom det oppsto reaksjoner til oppgravingen gir det mening at avisen heller fokuserer på den lokale debatten. Som en arbeideravis, ettersom Ap var i flertallsregjering, gir det mening at det er få til ingen kritiske kommentarer om selve valget av flyttingen. Som de andre avisene tilknyttet arbeiderpressen har også Rana Blad ytret kritikk mot måten arbeidet har blitt gjort andre steder, men etter hvert som det ble lovet at arbeidet skulle utføres på en så «verdige måte som mulig» forsvinner den lille kritikken mot arbeidet.

³⁵ Krager, *Det norske akademis ordbok*. Hentet fra: <https://www.naob.no/ordbok/krager>

³⁶ Fjermeros (2013): 144-149

3.2 Helgeland Arbeiderblad

Helgeland Arbeiderblad er tilknyttet Norsk Arbeiderpresse AS.³⁷ Avisen ble trykket i Mosjøen men skulle fungere som avis for Sør-Helgeland. I 1951 ble avisen gitt ut tre ganger i uken og var fire sider lang. Torfinn Skogsaas var redaktør fram til 1957. I perioden jeg har undersøkt ble Operasjon Asfalt nevnt i 8 artikler, hvorav 62.5% var artikler som refererte til andre aviser eller telegrambyrå. Dette inkluderer artikler som gjengir innhold fra andre aviser eller siterer fra NTB (norsk telegram byrå) og andre telegrambyrå. Av 8 artikler var det altså bare 3 som var egenproduserte.

Første gang saken ble omtalt av avisen var 28. september. De melder da at det var funnet likrester i skogen ved kapellkirkegården. Liket lå der som resultat av arbeidet med oppgravingen av de russiske soldatene som lå begravet der. Avisen kaller arbeidet for en «uansvarlighet som grenser til det utrolige» og stiller spørsmål til hvem som kontrollerer arbeidet. Avisen presiserer at dersom det i første omgang var nødvendig å flytte gravene, måtte det i hvert fall skje under en betryggende kontroll. De kritiserer arbeidet ved å si at «kontroll manglet totalt i dette tilfellet», og at «de som har ansvaret for dette bør få seg en kraftig irettesettelse». Videre minner avisen på at det norske folk skal ha respekt for de døde og at «i dette tilfellet var det noen ulykkelige mennesker som fant sin død i et land langt borte fra sitt eget fedreland. Den kamp de førte var også vår kamp. Det bør vi huske. Disse døde har også sine pårørende, som må føle seg dypt såret av en slik behandlingsmåte». Her uttrykker avisen tydelig at flyttingen ikke viser respekt for de døde eller deres pårørende. At krigsfangene døde for det norske folks frihet blir også fokusert på, og kan tyde på at holdningen om sovjetborgere som det norske folks kamerater fortsatt henger igjen. Dette er den første av tre artikler med egenprodusert innhold.

De neste fire artiklene, fordelt på fire forskjellige datoer fra 3. oktober til 2. november, gjengir innhold fra andre aviser og meldinger fra telegrambyråer. Artikkelen om svarnoten fra Sovjet er kort og presis, og formidler tydelig hva Sovjetsamveldet synes om saken. Neste artikkel 12. oktober tar for seg den norske regjeringens svar. Her er det igjen en artikkel med funksjon å opplyse leserne om den pågående samtalen. Den har en sentral plassering på side to av fire. Artikkelen redegjør om hvordan saken har utviklet seg. To dager senere skriver

³⁷ Flo (2010): 169

avisen, med referering til NTB, at det i Balsfjord ble plassert en granat i et bjørketre med tennmekanismen slik at graverne skulle utløse den. Heldigvis ble ingen skadet da de ble oppmerksomme på granaten før arbeidet ble begynt. Artikkelen er nøytral i ordbruken og sier ingenting om avisens holdning til flyttingen.

Nesten en måned etter første note mellom Sovjet og Norge ble trykt i avisen publiseres en ny artikkel om saken. Denne fikk en plassering midt i avisen på side to, en plassering lik de fleste artiklene. Igjen dukker Sovjets motstand til flyttingen opp. Teksten gjenforteller de viktigste punkt i noten og formidler ikke noen spesiell mening om saken annet enn Sovjets motstand. Avisen gir altså ikke noen tegn til sin egen holdning til saken. Dette fører oss til den siste utgaven om saken. I utgaven fra 9. november er det tre forskjellige artikler. To av artiklene er avisens egen kommentar til aksjonen på Mo mens den siste er en sammenfatning av Norges svar på den siste noten fra Sovjet. I den første artikkelen beskylder avisen Mo-kommunistene for å bruke de russiske krigsgravene til propagandaformål. Artikkelen er ikke signert av en forfatter, men ettersom det i teksten brukes «alle» og «det norske folk» kan det tenkes at forfatteren ønsker å utrykke meningen til folk flest eller det forfatteren mener folk flest burde mene. Avisen tar tydelig avstand fra aksjonen og måten de «utnytter de døde» på, men det kommer ikke fram hvilken holdning avisen har til selve flyttingen av gravene. Den andre artikkelen tar for seg den politiske utviklingen av saken. I artikkelen står det også om uttalelser om bruk av vold for å stoppe oppgravingen og at politiet nå undersøker disse uttalelsene. Artikkelen er en sammenfatning av utviklingen rundt aksjonen på Mo. Den siste artikkelen som vi finner i Helgeland Arbeiderblad gjengir den norske regjeringens svar på Sovjets siste note. I artikkelen unnskylder Norge for sin behandling av saken. Det er ingenting i artikkelen som tyder på hvilke holdninger avisen har til flyttingen spesielt med tanke på at den er basert på noten til Sovjetsamveldet.

Figur 3.2				
<i>Helgeland Arbeiderblad</i>	Leder	Kommentar	Artikkel/referat	Notis
September		1		
Oktober			1	2
November	1		1	2

Ettersom avisa bare har tre artikler med tydelig egenprodusert innhold er det vanskelig å få et klart bilde av deres holdning til saken. At avisen velger å stort sett gjengi nyhetstelegrammer

og meldinger tyder på at de mener saken er viktig, men de velger fortsatt ikke å produsere mange artikler om sitt perspektiv på saken. Ettersom alle arbeiderbladene jeg har undersøkt uttaler seg lite om deres perspektiv på saken og tildeler selve flyttingen få artikler kan det tyde på en felles forståelse av hvordan saken skal håndteres. Her er de største forskjellene på dekningen av saken antall artikler og Rana Blads fokus på «kommunistaksjonen». Den artikkelen som gir oss best innblikk om Helgeland Arbeideravis holdning er artikkelen fra 28. september. Her kommer det tydelig fram at avisen mener måten arbeidet er utført på ikke er godt nok. Det virker også som at de mener flyttingen var unødvendig. Dette kan komme av at det er snakk om krigsgraver i vigslet jord. Hadde avisen skrevet om graver i uvigslet jord, kan det være at flyttingen ikke hadde blitt omtalt med samme type ordlyd. I de egenproduserte artiklene er hovedfokuset, slik som i Rana Blad, på den lokale aksjonen på Mo. De sakene gjengitt fra nyhetstelegrammer om samtalen mellom Sovjet og Norge er nøytrale og informative artikler. I disse ser man mye av samme språket som i de fra Rana Blad, og i noen er det tilnærmet helt lik ordlyd. Dette tyder på at mange av sakene er direkte sitert selv om dette ikke kommer tydelig frem i artiklene. Med tanke på den store likheten mellom avisene er det nok lite selvstendig arbeid i disse artiklene. Det disse artiklene kan fortelle oss er at avisen ønsker å holde sine lesere oppdatert om den politiske utviklingen av saken.

3.3 Nordlands Framtid

Nordlands Framtid tilhører også under Arbeiderpressen og ble utgitt i Bodø.³⁸ I 1951 ble avisen gitt ut seks ganger i uken, med en standard på seks sider i hvert nummer. I perioden jeg har undersøkt skriver Nordlands Framtid 21 artikler om Operasjon Asfalt, dette inkluderer artikler fra 17. september til 9. november. Av de 21 artiklene er 23,8% egenprodusert innhold. I denne undersøkelsen finnes det også et leserinnlegg, denne har jeg karakterisert under en egen kategori ettersom det verken er egenprodusert av avisen, innhold fra telegram eller gjenfortelling fra andre aviser. Leserinnlegget står for 4,7% prosent av artiklene, resterende 71,5% er artikler basert på telegrambyrå eller henvisning til andre aviser.

I den første artikkelen (17. september) som tar for seg Operasjonen uttrykker avisen en kritisk holdning til oppgravingen. Artikkelen fikk tittelen: «Hvorfor skal likene til russere som er gravlagt forskjellige steder i Norge graves opp?». Den er skrevet i vi-form og er avisens

³⁸ Flo (2010): 241

egen kommentar til Operasjonen. Artikkelen åpnes med en kort redegjørelse for hva som skal skje med gravene, og at avisen på dette tidspunktet ennå ikke kjenner grunnen til avgjørelsen for flyttingen av gravene. Det avisen kan si sikkert er at det ikke skjer etter ønske fra russisk side. Videre presiserer avisen at den norske regjering heller ikke trenger å ta hensyn til hva russerne vil i en slik sak, da de norske myndigheter kan handle som de vil, men avisen spør hva som gjør det nødvendig å flytte gravene. Avisen mener altså at myndighetene kan ta avgjørelsen uten å blande inn Sovjet. Men dersom Norge hadde flyttet gravene uten å fortelle om det ville nok den diplomatiske delen av saken utviklet seg til noe mer alvorlig enn den gjorde. Utviklingen av samtalen mellom Norge og Sovjet viser at dette er en sårbar sak for begge parter, og hadde flyttingen blitt gjort uten Sovjets viten ville nok reaksjonene vært kraftigere. Videre spør avisen: «hvorfors er det nødvendig å grave opp døde russere for så å grave dem ned igjen et annet sted i Norge?». Avisen gjør det tydelig at de ikke forstår hvorfor gravene skal flyttes. Nordlands Framtid presiserer videre at de ikke skjønner hvilke sterke grunner det er som tvinger til å bryte gravferden for «disse stakkars russere, som fant sin død her i landet, og som nå sover sin siste søvn i Norge». Videre vektlegges det at russerne var Norges forbundsfeller i kampen mot nazisme, og at de sammen med det norske folk også var deres lidelsesfeller. Avisen uttrykker at arbeidet «virker brutalt, i hvert fall lite pietetsfullt over for de døde og døden, å sette den slags oppgravingsarbeid i gang, selv om det er russere det gjelder». Her uttrykker avisen, slik som Helgeland Arbeiderblad, at det er lite hensynsfullt overfor de døde å flytte gravene. Videre poengterer de at «overfor døden og i grava blir vi alle like, enten vi er russere eller nordmenn». Avisen ser ingen grunn til at russiske graver skal flyttes til en egen kirkegård. Avisen er tydelig kritisk til arbeidet.

20. september opplyses det fra utenriksdepartementet om de russiske gravene. Utenriksdepartementet ønsker å meddele litt informasjon om situasjonen. Dette er informasjon avisen får fra NTB og artikkelen får en sentral plass på førstesiden. Artikkelen er en kort og presis sammenfatning av bakgrunnen for hvorfor regjeringen velger å flytte gravene. Regjeringen begrunner flyttingen med effektivisering av vedlikeholdet av gravene. Artikkelen er den første som ikke inneholder egenprodusert innhold. 22. september publiserer avisen et leserinnlegg på side to. Etersom leserinnlegget har kommet på trykk kan man tenke seg at redaktøren og avisen er enig (til en viss grad) i det som skrives. Leserinnlegget er signert med Bj, vi vet altså ikke hvem forfatteren er. Forfatteren sier han kan akseptere den begrunnelsen som gis av utenriksdepartementet, men at han har fått inntrykk av at de som foretar oppgravingen gjør det nokså slurvete. Det er interessant at leserinnlegget bruker

samme språk som det ble gjort i artikkelen fra 17. september når den omtaler døden: «En må vel kreve at det vises respekt for de døde og døden, når et slikt arbeid må gjøres».

Leserinnlegget er kort og presist, det går rett på sak og skjuler ikke hva forfatteren mener om arbeidet. Forfatteren ser nødvendigheten, eller godtar forklaringen til flyttingen, men reagerer på måten det ble utført. Igjen ser vi samme tendens som i de to andre arbeiderparti-avisene, der det som egentlig kritiseres er hvordan arbeidet blir gjort og ikke nødvendigvis selve flyttingen. Etter dette leserinnlegget blir ikke saken omtalt før begynnelsen av oktober.

Tirsdag 2. oktober publiseres det en artikkel om Sovjetsamveldets nyeste protest mot oppgravningen på første side. Avisen formidler en melding fra det sovjetiske telegrambyrået Tass som melder at den russiske regjeringen har protestert overfor Norge mot «den måten man behandler russiske krigsgraver på». Det protesteres mot flyttingen av gravene til et «isolert og fjerntliggende sted» som ikke kan motiveres med «praktisk nødvendighet». Avisen ønsker å holde sine lesere oppdatert på saken og utviklingen av samtalen mellom Norge og Sovjetsamveldet, og gjennom plasseringen ser man at dette var en viktig sak. I en artikkel på side 4 i samme utgave gjengir avisen i dypere detalj hva som står i noten fra Sovjetsamveldet. Artikkelen oppsummerer noten til Sovjet på en konkret måte og legger ingen rom for misforståelser over hva sovjetrussiske myndigheter tenker om saken. Selv om artikkelen i seg selv ikke sier noe negativt om saken, annet enn Sovjets misnøye, er valget av tittel interessant. Artikkelen er titulert: «Oppgravinga av russiske lik her i landet». Tittelen klinger negativt, som at oppgravningen ikke er noe avisen vil ha her. Selv om artikkelen i seg selv ikke inneholder noe egenprodusert innhold er det interessant at de velger en slik tittel når de like godt kunne valgt en nøytral tittel slik som artikkelen på forsiden fikk.

Fra 3. oktober til 15. oktober er de eneste sakene avisen publiserer gjengitte tekster fra telegrambyrå. Det som er interessant her er at de velger å publisere artikler om hvordan flyttingen av gravene blir mottatt av sovjetborgere som har deltatt i frigjøringen av Nord-Norge. Her er de tydelig kritiske til avgjørelsen og flere av borgerne uttrykker at det er vanskelig å tro at dette foregår i «Ibsens, Griegs, Amundsens og Nansens land». Gjennom artiklene som avisen refererer til virker det som at befolkningen i Sovjet er blitt informert om at flyttingen innebærer en ødeleggelse av gravene, noe myndighetene sa man prøvde å unngå. Dette var også en oppfatning som norske medier hadde når saken først ble kjent i media. Dette gjelder for eksempel Nordlands Framtids første omtale av saken der det ble hevdet at «de vakre bautaer på russiske graver nå altså skal rives ned», eller fra Rana Blad der spørsmålet om minnesmerket på kirkegården skulle rives ble tatt opp.

I denne perioden publiserer avisen også to artikler om den pågående samtalen mellom Norge og Sovjet. Her kommer uenigheten rundt behandlingen av saken fram. Ettersom de er videreformidling av nyhetstelegrammer velger jeg å ikke fokusere på dem. Artikkelen er informative og holder leserne oppdatert på saken. Det som derimot er noe å peke på er artikkelen fra 15. oktober. Artikkelen henviser til telegrambyrået Tass med en melding fra sin utsendte medarbeider i Vadsø. Medarbeideren hevdet at alle sovjetrussiske krigsgraver i Kirkenes-Vardø og Vadsø-distriktet «i all hast ble ødelagt». Dette mener medarbeideren skjedde allerede i begynnelsen av august, og skriver også at det mange steder ble brukt gravemaskiner for å påskynde ødeleggelsen av gravene og at et monument over sovjetrussiske soldater ble sprengt. Artikkelen har tittelen: «Hvem gir ut den slags løgnaktige meldinger!» og ble trykket på førstesiden. Uttalelsene fra Tass er altså ikke noe avisen er enige i, gjennom tittelen uttrykker de tydelig at det ikke ligger noen sannhet bak påstandene. Artikkelen sier ikke noe mer om hva som faktisk skjedde i området, om arbeidet ble utført med hjelp av gravemaskin og sprengstoff eller ikke. I samme utgave blir også det dramatiske forsøket på å hindre flytting av russergravene i Balsfjord publisert. Artikkelen har samme ordlyd som den tilsvarende fra Helgeland Arbeiderblad.

20. oktober kan det leses at representanter fra den sovjetiske ambassaden har reist rundt i Nord-Norge for å se hvordan arbeidet har blitt utført, og med dette håper den norske regjering at de skal komme til enighet om saken. Dette er det siste vi hører om saken i oktober før det 2. november er hele fem forskjellige artikler om oppgravingen. De fem artiklene er fordelt på side 2-6. Den første av de fem artiklene er en ny skarp note fra Sovjet. Dette er en artikkel med innhold gjengitt fra det sovjetiske telegrambyrået Tass. I artikkelen gjengis sovjetregjeringens svar til den norske regjeringens siste note. Noten er delt inn i 5 punkter med Sovjets kommentarer til utviklingen av saken. Artikkelen består hovedsakelig av gjengitt innhold. Det er altså lite til intet egenprodusert innhold, men det er en artikkel som oppdaterer leserne om den nåværende situasjonen mellom Sovjetsamveldet og Norge. Neste artikkel, på side tre, tar for seg en debatt i Fauske om de russiske krigsgravene. I teksten kommer det fram at medlemmene i Fauske herredstyre har forskjellige meninger om den pågående flyttingen. I artikkelen refereres det til en samtale i styret der det kommer fram at de trodde den allmenne oppfatningen om saken var at en stor del av flyttingen kunne vært unngått, men at enhver burde sette seg inn i de «synsmåter» som lå som grunn til at myndighetene besluttet å flytte gravene. En av styremedlemmene sa at arbeidet kanskje var utført på «en litt klossete måte». Styret gjør det tydelig at selv om det finnes delte meninger

om flyttingen så er det viktig å huske at regjeringen hadde den beste intensjon bak beslutningen.

I samme utgaves leder stod det en kommentar til gravflyttingen. Lederen har tittelen «Russergravene» og tok for seg Sovjetsamveldets reaksjon til flyttingen av de russiske krigsgravene. Den kommenterte også på hvordan Sovjetsamveldet fikk opplysninger om hvordan flyttingen av gravene hadde pågått. Her henviser avisen til norske kommunister og kommunistavisers beretninger om gravskjending av de gravlagte russerne. Det presiseres at de norske kommunistene har rett til å være mot flyttingen av gravene, men at det ikke hjelper noen parter, hverken saken eller forholdet mellom landene, å bringe løgnaktige opplysninger «til et fremmed land». Videre løftet avisen hatten for en slik omsorg som Sovjetsamveldet viste sine døde landsmenn. Lederen uttrykker forståelse for Sovjetsamveldets følelser, men reagerer sterkt mot deres anklager. Nordlands Framtid er enige i at de norske myndigheter har handlet unødvendig klossete, her refererer avisen til hvorfor myndighetene ikke tok seg tid til å komme til enighet med Sovjetsamveldet om flyttinga. Som lederen selv ordlegger det: «Det hastet ikke slik, for de døde russere lå i sine graver» og «de ville ligge der til det var oppnådd enighet om hvordan flyttinga skulle foregå». I lederen står det også at det er beklagelig at en sak som denne blir gjort til en stor politisk affære. Dette er en kritisk kommentar til den pågående diplomatiske saken. Lederen er en kommentar til både flyttingen av gravene og til hvordan saken har utviklet seg politisk. De to neste artiklene er gjengitte meldinger fra NTB der det ble meldt at arbeidet med flyttingen av gravene i Nord-Norge er gjort og at utenriksdepartementet kommer til å svare så raskt som mulig på den siste noten fra Sovjetsamveldet. Dette er artikler som de andre avisene også har publisert.

Allerede dagen etterpå blir saken omtalt igjen. Denne gangen er det to artikler om flyttingen av gravene på Mo kirkegård som plasseres på første side. Her er en av sakene merket med NTB og den andre er umerket, men mulig gjengitt fra korrespondent. Artiklene er korte, presise og formidler informasjon om situasjonen på Mo. Avisen er verken positiv eller negativ i måten saken blir omtalt. Den 9. november publiserte avisen den siste artikkelen om saken. Også denne artikkelen ble publisert på førstesiden. Artikkelen gjengir det norske svaret på noten fra Sovjetsamveldet av 31. oktober. Denne artikkelen referer til NTB og inneholder lite egenprodusert innhold, men artikkelen treffer sin funksjon ved å oppdatere leserne om den politiske statusen til saken. At disse sakene får en plassering på forsiden antyder at avisen mener det er viktig å formidle til sine lesere.

Figur 3.3				
<i>Nordlands Framtid</i>	Leder	Kommentar	Artikkel/referat	Notis
September		2* ³⁹		1
Oktober			2	8
November	1		3	4

Nordlands Framtids omtale av Operasjon Asfalt er til dels kritisk. Den første artikkelen kritiserer flyttingen av gravene. Men etter hvert som bakgrunnen for at myndighetene valgte å flytte gravene blir tydeligere virker det som at avisen godtar begrunnelsen. I lederen 2. november kritiserer avisen hvordan saken er blitt behandlet av de norske myndighetene. De stiller seg uforståelige til hastverket rundt arbeidet med oppgravingen, og de mener at de norske myndigheter har oppført seg klossete. Som resultat har flyttingen blitt en stor politisk uenighet mellom Norge og Sovjetsamveldet. Avisen stiller seg også kritisk til de dypt negative og usanne (ifølge avisen) fremstillinger av norske kommunister om hvordan oppgravingsarbeidet har blitt gjennomført. Av de artiklene som ikke er egenprodusert er tendensen, slik som i de andre avisene, en fremstilling av lite varierende ordlyd. Avisen deltar ikke i noen lokal debatt, og oppfordrer heller ikke til det. Artiklene som tar for seg samtalen mellom Norge og Sovjetsamveldet har gjerne en kort sammenfatning av hovedinnholdet som en liten innledning der selve artikkelen utdyper ordlyden av noten. I Nordlands Framtid ligger hovedfokuset tydelig på den på den nasjonale politiske delen av oppgravingen i stedet for den lokale debatten rundt saken. Oppgravingen av gravene i Salten-området får ingen dekning av avisen. Selve flyttingen blir ikke nevnt bortsett fra artikkelen om møtet i Fauske Herredstyre og da omtales det etter flyttingen er blitt gjennomført. De artiklene som sier mest om flyttingen fokuserer heller på at det er blitt «klossete» utført. Da refereres det ikke til spesifikke graver i området, men heller det inntrykket avisen har fått av arbeidet andre steder. Når saken ikke lenger omtales av NTB eller andre aviser slutter også Nordlands Framtid og skrive om Operasjon Asfalt. Måten avisen dekker saken på gjør at det virker som at det viktige var den politiske betydningen den fikk og ikke selve oppgravingen og flyttingen av gravene. Her er det en likhet mellom de andre arbeideravisene. Hovedsakelig ligger fokuset på den diplomatiske samtalen, bortsett fra

³⁹ * Her medregnes leserbrevet

Rana Blad som fokuserer på den lokale aksjonen. Men selv når det lokale blir fokusert på ligger ikke fokuset på oppgravingen men heller andres reaksjoner til den.

3.4 Ofoten Folkeblad

Når Ofoten Folkeblad ble grunnlagt ble det tiltenkt å få støtte fra Bondepartiet, men i realiteten ble det et Venstre-blad.⁴⁰ Avisen ønsket å fange opp det politiske sentrum og sosialdemokrater ved å vende seg til Bondeparti- og Venstre-velgere, og den moderate delen av Arbeiderpartiet. Avisen ble utgitt i Narvik tre ganger i uken og hadde en standard på fire sider. I løpet av den undersøkte perioden skriver Ofoten Folkeblad 8 artikler om Operasjon Asfalt. Av disse artiklene er bare en av tekstene tydelig egenprodusert. Det vil si at hele 87,5% består av artikler som refererer til ulike telegrambyrå eller andre aviser.

I perioden som er blitt undersøkt finner vi artikler fra 10. september til 9. november 1951. I den første artikkelen, fra 10. september, omtales saken i en slags opplysningsartikkel. Den informerer leserne om at de russiske krigsgraver i Nord-Norge skal graves opp og legger til informasjon om de lokale krigsgravene. Artikkelen hevder at det er lite kjennskap til saken og at det har vært vanskelig å få klarhet i hva som var hensikten bak oppgravingen. Avisen opplyser om forsvarsdepartementets redegjørelse av saken. Her kommer begrunnelsen til regjeringen om flyttingen fram, og hvordan den toårige planen for istandsettelse av de sovjetrussiske krigsgravene skulle foregå. Artikkelen melder det avisen kan si konkret om saken og uttrykker ikke gjennom egenprodusert innhold noen klare holdninger til saken. Samtlige av avisens artikler om saken er slike opplysningsartikler, deriblant den neste artikkelen som omhandler omfanget av flyttingen. Her melder avisen at myndighetene bare kan identifisere om lag 1200 av de 8500 som er gravlagt på de omtrent 90 russiske gravsteder i Nord-Norge. Det beskrives også hvordan gravplassen skal se ut og de «naturskjønne omgivelser». Den eneste artikkelen som ikke refererer til andre aviser eller telegrambyrå er en fra 5. oktober. Her står det kort om to russere som er på rundreise i Nord-Norge. Avisen mener reisen antagelig var i forbindelse med oppgravingen av de russiske krigsgraver. Etter dette følger det to artikler om situasjonen andre steder i Nord-Norge. 10. oktober melder avisen om Mo formannskaps protest mot flyttingen av gravene. Dette er også en sak som henviser til NTB. Fem dager senere, 15. oktober, kan de fortelle om statusen litt lenger nord.

⁴⁰ Flo (2010): 258

Her kommer det fram at gravingen i Øverbygd var forsøkt stoppet med en granat opphengt i et bjørketre. Videre opplyser artikkelen om lagring av oppgravde lik i Skibotn som følge av transport til Tjøtta. Det var meningen en båt skulle komme og hente likene, båten var derimot forsinket. To dager senere står det om Tass sin utsendte medarbeider i Vadsø som hevdet at graver ble ødelagt allerede i begynnelsen av august og at det flere steder var satt inn gravemaskiner for å påskynde ødeleggelsen. Denne artikkelen har fått tittelen «Moskva om russergravene i Nord-Norge». At avisen trykker denne meldingen tyder på at de ønsker å holde leserne oppdaterte om saken, og kan tyde på at avisen mente det lå en sannhet i det som meldes. I motsetning til Nordlands Framtids artikkel om samme sak er det ingenting i verken tittelen eller innholdet som tyder på at avisen er uenige i uttalelsene. Etter dette er det bare to artikler til om saken. Dette er henholdsvis artikler fra 26. oktober og 9. november. Den første av de to tar for seg oppgravingen av russiske krigsgraver på Tromsø Kirkegård. I denne artikkelen henviser avisen til Bladet Tromsø (en dagsavis som ble utgitt i Tromsø).⁴¹ Den er informativ og formidler hvordan oppgravingen foregikk. Artikkelen fra 9. november er den siste avisen publiserer om saken. Den opplyser om arbeidet i Nord-Norge og om de 91 russiske gravene.

Figur 3.4				
<i>Ofoten Folkeblad</i>	Leder	Kommentar	Artikkel/referat	Notis
September			2	
Oktober			5	
November				1

Selv om avisen bare har 8 artikler om saken så kan plasseringen av sakene tyde på at avisen syntes det var et viktig tema. Så selv om det var lite av egenprodusert innhold, var det tydelig at avisen ønsket å holde leserne oppdaterte om saken, vertfall om den generelle utviklingen av saken. Av artiklene fikk to av dem forsideplass, og av de resterende artiklene fikk fire artikler en plassering på side 2, og de to siste artiklene fikk en plassering på side 3. Ut fra artiklene som avisen publiserer er det vanskelig å se en typisk måte de beskriver saken på annet enn at de er nøytrale, konkrete og formidler i korte trekk hvordan den utvikles. Det er ingen av artiklene som beskriver arbeidet negativt, men det finnes heller ikke noen artikler

⁴¹ Flo (2010): 345

som beskriver det utelukkende positivt. Ofoten Folkeblad er den avisen som viser minst kritisk holdning til flyttingen av gravene og er også den avisen med minst egenprodusert innhold om saken. At de ikke hadde noen artikler med kritisk innhold kan tyde på at de ikke ønsket å oppmuntre til en lokal debatt rundt flyttingen, men heller anser sin oppgave som å holde leserne oppdaterte om utviklingen av arbeidet. Avisen har heller ikke noe fokus på den diplomatiske samtalen mellom Norge og Sovjet, og skriver ikke en eneste gang om denne samtalen. Ofoten Folkeblad skiller seg også ut fra de andre avisene fordi de er den eneste uten en leder som tar opp saken. At avisen valgte å holde fokus på arbeidet, gjennom nøytrale artikler, kan være av strategisk grunn. Vi vet at den borgerlige siden av regjeringen ikke ville provosere Sovjetunionen unødvendig, og at dette var en av grunnene til at de uttrykte sin motstand mot oppgravingen. Det kan derfor være et bevisst valg å omtale saken minst mulig og minst mulig kritisk for å dempe reaksjonen fra Sovjetunionen og eventuell reaksjon fra de lokale.

3.5 Lofotposten

Lofotposten fungerte som Nord-Norges ledende avis. Dette klarte avisen mye på grunn av betydningen lofotfiske hadde for den nord-norske økonomien. Politisk sto avisa på den borgerlige siden, ettersom den ble lansert med en Høyre-profil, men gikk raskt over til å kalle seg «upolitisk».⁴² Avisen var landsdelspatriotisk, og forkjemper for nordnorske interesser.⁴³ De nordnorske interessene kunne av og til komme på tvers av den borgerlige lojaliteten avisen hadde. I perioden jeg har undersøkt skriver Lofotposten 19 artikler om saken. Her er 47,4% av innholdet artikler som refererer til andre aviser eller telegrammeldinger. Av de resterende artiklene er det 26,3% som tydelig har egenprodusert innhold. Lofotposten har i sin statistikk en kategori som de andre avisene ikke har. Denne kategorien gjelder de artiklene som er merket med «Privat til Lofotposten». Ettersom disse artiklene gjerne refererer til NTB, Tass eller andre aviser, men også inneholder originalt innhold har jeg valgt å lage en egen kategori for disse. «Privat til Lofotposten» er da de resterende 26,3% av artiklene. Artiklene er spredt fra 8. september til 10. november, og omhandler både flyttingen av gravene og den pågående samtalen mellom Sovjetsamveldet og Norge.

⁴² Flo (2010): 213

⁴³ Ibid: 213

Slik som i de andre avisene, bortsett fra Helgeland Arbeiderblad, er den første artikkelen en opplysning om at gravene skal flyttes. Saken er opplysende og nøytral, og den bruker tilnærmet likt språk som Ofoten Folkeblad gjør i sin artikkel om samme sak. Men denne artikkelen er publisert to dager før den tilsvarende fra Ofoten Folkeblad. Etersom språket i artiklene er så like tenker jeg at de har gjort få endringer fra den opprinnelige ordlyden sendt fra NTB. Den største forskjellen er at det i Ofoten Folkeblad er lagt til informasjon om de lokale gravene, men ettersom Lofotposten fungerte som avis for hele landsdelen gir det mening at de ikke legger til informasjon om dette. 10 dager senere publiserer Lofotposten sin neste artikkel om saken. Her blir leserne oppdatert på arbeidet med oppgravningen og forsikret av Kaptein Syvertsen fra sentralkontoret for krigsgraver at oppgravningen er gjort etter forskrifter som tar både etiske og helsemessige hensyn. Dette er altså en artikkel som gir ut mer presis informasjon av hvordan arbeidet ble utført og hvem planen faktisk berører. Denne artikkelen er unik i forhold til de andre avisene fordi artikkelen er den første som på en ordentlig måte forklarer sine lesere hvordan arbeidet ble utført på, og hvorfor det ble utført på den måten. Den tar for seg saken objektivt og tar ikke stilling til avisens holdninger om saken.

Gjennom september skriver avisen hele 7 artikler om flyttingen av gravene. Den 24. september publiseres den første artikkelen som tar for seg den russiske reaksjonen til flyttingen av gravene. Denne artikkelen er den første av 5 artikler som er merket med «Privat til Lofotposten». Artikkelen er markert med sted og dato to plasser i teksten. Øverst i teksten er det markert med «Moskva 24. september» og litt lenger ned i teksten er det markert «Oslo, 24. september». Kan dette tyde på at det er to forfattere? I første del av teksten kan skribenten fortelle om hvordan Moskva-avisene har omtalt saken med henvisning til et telegrambyrå. Forfatteren kaller det for «et voldsomt angrep på de norske myndigheter», der de russiske avisene hevder at regjeringen først hadde tenkt til å gjennomføre «gravskjendingen» i all hemmelighet. Videre påstår de russiske avisene at det er på grunn av det norske folks reaksjon til flyttingen at regjeringen prøver å bortforklare «hærverket» ved å si at det er meningen å samle alle de falne på et sted. De hevdet også at dette var et forsøk på å fjerne minnene om sovjetfolkets heltegjerninger og et forsøk på å ødelegge gravene til «uselviske krigere». I andre del, etter markeringen av «Oslo, 24. september», henvises det til en noteutveksling mellom Norge og Sovjetsamveldet. Den belyser uenigheten som de to landene har hatt rundt de sovjetrussiske krigsgravene. Artikkelen avsluttes med en påminnelse fra den sovjetiske

ambassaden der det gjentas at de er villige til å ta regningen for å «pusse opp» de eksisterende gravene.

Neste dag, 25. september, ble det igjen publisert en artikkel merket med «Privat til Lofotposten». Denne gangen er den signert med «Oslo, 25. september». Her kommer det frem at på tross Sovjets motstand så vil flyttingen bli fullført. Igjen er det mange likheter mellom denne artikkelen og den tilsvarende publisert at Ofoten Folkeblad. Artikkelen forteller konkret hvor mange graver det er snakk om, hvor mange døde det omhandler, hvor mange som er identifiserte og hvordan transporten skal foregå. «Privat til Lofotposten» understreker at det ikke er snakk om en ødeleggelse av minnesmerker, da den norske regjering har gitt ordre om at disse skal bevares. Dette er igjen en artikkel med fokus på arbeidet og gjennomføringen av flyttingen. Den 27. september kan man i avisens leder lese om «russergravene». Her tar avisen opp de mange følelsene de mener Nordlendingene har knyttet til saken. Det er snakk om sterke følelser rundt flyttingen av gravene, og det har forundret mange at russerne skulle graves opp 6 år etter krigen. I lederen tar de opp det at folk ikke forsto hva flyttingen skulle tjene til. Avisen mener folket i Nord-Norge gikk ut ifra at dette ble planlagt etter russiske myndigheters ønske, men det ble tidlig uttrykt at det ikke var slik. Samlingen er blitt karakterisert som en uvennlig handling av Sovjetunionen (og norske kommunister). Her presiserer avisen at det «selvsagt ikke er ment slik fra departementets side» og «at en kan være sikker på at regjeringens hensikt er den beste». Vi, avisen henviser her til det norske folk, «glemmer ikke russernes strålende innsats og deres fryktelige lidelser i kampen mot naziveldet». Avisen påpeker at det sikkert finnes et allment ønske fra befolkningen å bli orientert om årsaken til gravflyttingen. Lederen hevder at dette for de fleste er en gåte, og den tanken som ofte dukker opp er: har den norske regjering vist tilstrekkelig varsomhet rundt dette spørsmålet? Lederen avsluttes med: «Var det nødvendig å foreta noe som kunne virke så krenkende?» Igjen ser vi at spørsmålet om hvorfor dette ble avgjort og om det egentlig var nødvendig dukke opp. Det virker som avisen ønsker å tolke det slik at regjeringen har tatt denne beslutningen på bakgrunn av gode intensjoner, men når man ikke helt klarer å se nødvendigheten bak handlingen er det også vanskelig å forsvare den. I motsetning til når de andre avisene har vært kritiske til flyttingen av gravene har ikke denne artikkelen fokus på hvordan arbeidet er utført på, men heller en kritikk til at gravene i første omgang skal flyttes.

Etter denne kritiske lederen blir det to dager senere igjen publisert artikler om saken. Denne gangen er det en artikkel merket med «Privat til Lofotposten». Her kan man lese en detaljert beskrivelse av hvordan kirkegården skal utformes. Artikkelen avsluttes med en

oppdatering av fremgangen med flyttingen. 2. oktober får saken for første gang en forsideplassering av Lofotposten. Her kommer det frem, gjennom en melding fra NTB, blant annet at Sovjetsamveldet betrakter de norske myndigheters fremgangsmåte som ett hån mot de russiske soldaters minne og som en uvennlig handling mot Sovjetsamveldet. Her er det igjen en informativ og nokså nøytral artikkel, der hovedformålet er å formidle informasjon til leserne.

3. oktober skriver Lofotposten igjen en leder om saken. Her tar de igjen opp frykten for at regjeringen ikke har vist tilstrekkelig varsomhet rundt saken. Spørsmålet er om gravene blir å få «kjedelige politiske følger» som avisen kaller det. I lederen presiserer avisen at handlingen blir oppfattet som uvennlig for russerne fordi de «i enda høyere grad enn vi ikke skjønner den «praktiske nødvendighet» for å grave opp de døde etter så mange års forløp og samle dem i en fellesgrav». I dette sitatet er det to ting som er interessante. Først er det bruken av anførselstegn. Her tolker jeg det som at anførselstegnet brukes for å erstatte ordet «såkalt» for å markere distanse eller forbehold. Det vil si at jeg tolker at avisen egentlig sier «den såkalte praktiske nødvendighet». Dette kan videre tolkes som at avisen enten tar avstand fra selve begrunnelsen som myndighetene har gitt, eller mener at det ligger andre grunner bak som er de egentlige begrunnelsene. Jeg ser ingen andre grunner til at avisen skulle bruke anførselstegn på akkurat de ordene. Det andre jeg bemerker meg er bruken av ordet fellesgrav som brukes om massegraver med et større antall (ofte uidentifiserte) lik begravd uten begravelsesseremoni.⁴⁴ Ved bruk av ordet fellesgrav blir flyttingen med engang assosiert med noe negativt og respektløst ovenfor de døde. Dette var langt fra slik kirkegården på Tjøtta var tiltenkt. Den skulle bli et verdig hvilested for de russiske krigsfangene. Videre presiseres det i lederen at: «at den norske regjering ikke har ment gravflyttingen slik som russerne oppfatter det, er klart for alle nordmenn. Men regjeringens fremgangsmåte og tross mot de russiske myndigheters ønske kan misforstås». Den første delen av sitatet antar jeg er en kommentar til kommunistenes oppfatning av oppgravingen, men det presiseres også i lederen at avisen skjønner hvordan dette har blitt misforstått. Lederen blir avsluttet med en understreking av at det må la seg gjøre å overbevise sovjetregjeringen om at de døde er og fortsatt skal være fredet om som falne helter og venner av det norske folk. Her ser vi igjen den vedvarende holdningen om sovjetrusserne som det norske folks venner.

⁴⁴ Massegrav, *Det norske akademis ordbok*. Hentet fra: <https://www.naob.no/ordbok/massegrav>

I de tre neste artiklene om saken, 3., 9. og 11. oktober er det samtalen mellom Norge og Sovjet som fokuseres på. Artiklene 3. og 11. oktober får begge plassering på første side med en fortsettelse lengre bak i avisen. Begge disse artiklene er lange og detaljerte, informasjonen i artiklene er gjengitt innhold fra NTB.

15. oktober skriver også Lofotposten om de to utsendte russerne som er på reise i Nord-Norge. Denne artikkelen har omtrent samme innhold som vi kan finne i artiklene fra Nordland Framtid og Ofoten Folkeblad. Etter denne artikkelen hører vi ikke mer om saken før 1. november. Denne artikkelen er også en forsidesak, og formidler den siste noten fra Sovjetsamveldet. Dagen etterpå, 2. november, melder avisen at arbeidet ikke blir stoppet fordi det så å si er ferdig. En kunne derfor ikke imøtekomme det russiske kravet om å stanse gravflyttingen. Den 5. november opplyser avisen om aksjonen på Mo. Her blir det igjen ikke formidlet noen ny informasjon i forhold til hva de andre avisene har skrevet om saken.

Etter dette publiserer avisen bare tre artikler til om saken. Artiklene tar for seg den norske svarnoten til Sovjet, flyttingen av russergravene i Nord-Norge og en kommentar til den norske svarnoten. Av artiklene er to gjengitt fra NTB og er nøytrale i måten de omtaler saken på. Den siste artikkelen, fra 10. november, er avisens egen kommentar til den norske svarnoten. Artikkelen roser den norske regjering i måten de svarte Sovjet på. Avisen påstår at den norske regjeringens håp om at det lykkes å rydde vekk de uenigheter som saken har gitt, deles av hele folket, bortsett fra de få som går mot sitt fedreland. Her antar jeg at avisen mener de norske kommunistene som tydelig har tatt motstand fra oppgravingen. Videre uttrykker avisen et ønske om at sovjetregjeringen underretter det russiske folk om at skildringen av nordmenn som «gravskjendere» og fiender ikke var korrekte. Avisen ønsker ikke at denne saken skal påvirke hvordan holdninger det russiske folket har til Nordmenn.

Figur 3.5				
<i>Lofotposten</i>	Leder	Kommentar	Artikkel/referat* ⁴⁵	Notis
September	1		5	1
Oktober	1		2	3
November		1	3	2

⁴⁵ * Inkluderer «Privat til Lofotposten»

I sine egenproduserte artikler fremstiller Lofotposten Operasjon Asphalt som en sak de stiller seg uforstående til. I de artiklene som er gjengitt fra telegrambyrå eller andre aviser vises lite av avisens egne holdninger til saken. Artiklene opplyser, er konkrete og prøver å formidle saken til sine lesere på en nøytral måte. Det virker altså som at avisen trykker nyhetstelegrammer for å formidle «objektiv» informasjon, og egne artikler for å fremme sin egen politiske mening. Ettersom avisen fungerte som avis for hele Nord-Norge er det lite fokus på lokale graver, noe som jeg i utgangspunktet regnet med. I de egenproduserte artiklene kan vi se at avisen prøver å uttrykke sin forståelse av den allmenne holdningen om flyttingen. Avisen uttrykker også troen på regjeringens valg. I avisens andre leder beklager de for den utviklingen saken har tatt og viser forståelse for hvorfor saken har blitt misforstått. Avisen roser også regjeringen for måten de har prøvd å rydde opp i de uenigheter saken har gitt, og det virker som de oppriktig synes det er trist at det norske folket har blitt skildret som fiender i den russiske pressen. Det er altså et klart skille mellom avisens egne tanker om operasjonen og de artikler som har som funksjon å formidle utviklingen av saken til leserne. Lofotposten skiller seg ut fra de andre avisene med to ledere i stedet for en, og har også tydelige kritiske kommentarer til utviklingen av saken.

Del 4: Konklusjon/avslutning

Fra undersøkelsen er det tydelig at hovedtendensen i avisene er et større fokus på den diplomatiske samtalen mellom Norge og Sovjetunionen i stedet for selve oppgravingen. Selv om alle avisene dekker områder som blir berørt av gravflyttingen er det ikke det som er hovedfokuset. Hadde jeg basert min kunnskap om Operasjon Asphalt hovedsakelig på avisene jeg har undersøkt hadde inntrykket mitt vært at folk flest ikke helt skjønnte hvorfor gravene skulle flyttes, men at man ellers ikke reagerte så mye på saken. Det viktige var ikke selve flyttingen, men heller den nasjonale debatten rundt flyttingen som i stor grad omhandlet den diplomatiske delen av saken. Avisene speiler derfor ikke nødvendigvis det samme synet som leserne hadde om saken. Dette kan man spesielt se i sammenheng med Rana Blads fremstilling av aksjonen mot flyttingen av gravene på Mo kirkegård og Fjermeros intervjuer av personer som deltok.

Avisene dekker saken på forskjellige måter. De to sørligste avisene, Rana Blad og Helgeland Arbeiderblad, har et større fokus på den lokale aksjonen i Rana. Her har Rana Blad særlig økt fokus på aksjonen mens Helgeland Arbeiderblad har større fokus på den

diplomatiske samtalen. Dette skyldes at Helgeland Arbeiderblad bare har tre egenproduserte artikler og de resterende artiklene er gjengitte meldinger fra NTB. Nordlands Framtid oppmuntrer ikke til en lokal diskusjon, men viser seg kritiske til hvordan arbeidet har blitt utført. Her har avisen også et stort fokus på den diplomatiske samtalen. Ofoten Folkeblad er avisen med minst egenprodusert innhold. I den undersøkte perioden publiserer ikke avisen en eneste kritisk tanke og den skiller seg ut som den eneste avisen uten en lederartikkel. Lofotposten skriver ikke om de lokale gravene, men uttrykker seg kritisk til arbeidet. Deres fokus ligger på flyttingen og den politiske betydningen den får. Selv om det finnes lokale forskjeller ser vi altså at hovedtendensen er fokus på den nasjonale debatten i stedet for en lokal debatt.

Når det gjelder en sammenheng mellom avisens fremstilling og politisk tilknytning er det vanskelig å se tydelige partipolitiske tendenser. Av arbeiderpressens aviser ytrer alle avisene kritikk til hvordan arbeidet ble utført på. Det gir mening at avisene ikke utgir noen kritiske kommentarer til valget av flyttingen. Den kritikken som vises til hvordan arbeidet blir utført på forsvinner også når det blir bedre opplyst om arbeidet. De tre avisene holder også fokus på andre deler av operasjonen enn selve flyttingen. Helgeland Arbeiderblad og Nordlands Framtid holder fokuset på den diplomatiske samtalen, mens Rana Blad fokuserer på reaksjonene til flyttingen. Hos de to avisene som representerer den borgerlige pressen er det ingen tydelige likheter. Ofoten Folkeblad holder seg utenfor enhver form for debatt om saken og kommenterer den ikke. Dette kan være noe andre Venstre-aviser også gjorde, men det kan jeg ikke vite uten en mer omfattende undersøkelse. Lofotposten derimot ytrer sterkt for sitt politiske ståsted i saken. Her virker det som at de prøver å uttrykke det de tolker som den allmenne holdningen til saken. Fordi utvalget mitt bare inneholder fem aviser er det vanskelig å se tydelige partipolitiske tendenser, spesielt når det gjelder de to avisene fra borgerpressen. En større undersøkelse av flere aviser i Nordland ville kunne gi tydeligere svar på dette, og er noe som i framtiden kan forskes på.

At saken fikk en så stor dekning av avisene tyder på at den var viktig. Saken kom i en tid hvor forholdet mellom Norge og Sovjet var ekstra spent, og den tydelige uenigheten mellom landene i krigsgravsaken gjorde ikke det spente forholdet noe bedre. At avisene velger å holde leserne sine oppdaterte om samtalen mellom landene kan også tyde på at dette var noe folk var interesserte i å lese om.

Litteraturliste

Aas, S. (2016) cold war era silence: The movement of the graves of soviet prisoners of war in northern Norway. I Dessingue, A. & Winter, J. (red), *Beyond memory: silence and the aesthetics of remembrance* (sidespenn: 111-124) England: Routledge

Clausen, H.P. (1962). *Aviser som historisk kilde* (Vol. 4, Publikationer / Institut for presseforskning og samtidshistorie). Århus: Institut for presseforskning og samtidshistorie.

Eidsaune, T. H. (1999) Kirkegårdskrigen 1951. I Rana historielag (red), *Årbok for Rana*. (sidespenn: 5-32) Mo i Rana.

Eriksen, K. E. og Pharo, H. Ø. (1997). *Kald krig og internasjonalisering*. Norsk utenrikspolitikk historie, bind 5. Oslo: Universitetsforlaget.

Fjermeros, H. (2013). *Med lik i lasten. Operasjon Asfalt – de sovjetiske massegravenes skjebne i Norge*. Norge: Scandinavian Academic Press

Flo, I. (red.) (2010) *Norske aviser fra A til Å. Norsk presses historie 1660-2010*, bind 4. Oslo: Universitetsforlaget.

Lindholm, M. (1996) *Kirkegårdskrigen* (radiodokumentar). Tilsendt på mail av Magne Lindholm.

Rønnebu, G. L. (2014). *En ualminnelig vemmelig sak*. (Mastergradsavhandling), Universitet i Nordland.

Soleim, M. N. (2016). *Operasjon asfalt. Kald krig om krigsgraver*. Orkana akademisk

Internettressurser:

Krager, *Det norske akademis ordbok*. Hentet fra: <https://www.naob.no/ordbok/krager>

Massegrav, *Det norske akademis ordbok*. Hentet fra: <https://www.naob.no/ordbok/massegrav>

Nasjonalbibliotekets nettbibliotek:

- Rana Blad
- Helgeland Arbeiderblad
- Nordlands Framtid
- Ofoten Folkeblad
- Lofotposten

